

„Csokoládékatonák, karácsonyfadíszek”

Mi, a budapesti orvosegyetem harmadéves medikusai 1940 novemberében kaptuk meg a katonai behívót a budapesti Mária Terézia laktanyába – oda, az Üllői út és Ferenc körút sarkára –, sorozásra. Senkinek sem jutott eszébe felmentési lehetőség után kutatni. A katonai szolgálatra való alkalmatlanság akkor még szégyen volt, főként falun. Ott az ilyen fiatalember aligha kapott feleséget – nem egyszer faluját is elhagyta szégyenében. Mi, hatan – a Ráday-utcai kollégiumból – beváltunk és a harmadik egyetemi év befejezése után, 1941. május 15-én, négy és fél hónapos katonai alapképzésre vonultunk be.

Május első napjaiban részünkre befejeződött az oktatási félév. Letettük azokat a vizsgákat, amelyek a tandíjkedvezményhez szükségesek voltak. Én az utolsó próbákra jártam a Lánchíd pesti hídfőjénél egy katonai szabóságra, ahol az extra egyenruhámat készítették. Elkészült a zöldre festett katona-ládám is.

Május 15-én, csütörtökön a budapesti 1. honvédgyalozezred Üllői úti Ferenc József laktanyájában jelentkeztünk, a behívó parancsnak megfelelően. Miután nyilvántartásba vettek, a raktárban megkaptuk a kincstári felszerelésünket, s leadtuk a civil ruhánkat.

Szép, meleg májusi idő volt. A laktanya udvarán vártuk a további parancsot. Közben a vételezett csajkából elfogyasztottuk az első kincstári ebédünket a katonaládánkon ülve – majd az öreg katonák segítségével és útmutatása alapján összeállítottuk a menetfelszerelésünket, hogy mindent magunkra „aggatva” indulhasunk Esztergomtáborba.

Abban az évben a 2. honvéd gyalozezred rendezte a karpaszományos iskolát az orvostanhallgatóknak, és a gyalozezred egyik zászlóalja Esztergomtáborban állomásozott. Vonattal utaztunk Dorogon át. Az esztergomtábori vasúti állomás a katonai tábor bejáratához közel volt. Késő délután érkeztünk meg a hatalmas, zömmel barakképületekből álló táborba. Az elhelyezésünk sokakat már az első percekben megdöbbsentett. A tábor egyik sarkában, egy jókora nagy barakk lett a szálláshelyünk. A hodályszerű nagy terem két oldalán, az ablakok alatt, egymás mellé kerültek a földre az általunk megtömött szalmazsákok. A fejünk felett egy polc a szerelvénynek, a lábunknál a katonaláda.

Az érettségizett fiatalok a két háború között a zubbony két ujjára varrt, megkülönböztető karpaszománnyal vonultak be, s a hadapród vizsga letétele után, bizonyos rangokat átugorva hadapród-örmesteri, majd zászlósi ranggal kerültek tartalékos tiszti állományba. Ez a gyors előrehaladás általában nem tetszett azoknak a hivatásos tiszteseeknek, akik nem érettségiztek, így lassan érték el az örmesteri rangot, később is megrekedtek az altiszti státuszban – ha sikerrel elvégezték a jutasi altiszt képző intézet tanfolyamait.

A „jutasi” jelző mindig mást jelentett a katonaságon belül és mást a köztudatban. A jutasi jelző a honvédségen belül azt jelentette, hogy aki további szolgálatra jelentkezett, a szakaszvezetői rang elérése után – amennyiben értelmi és fizikai

szempontból alkalmasnak bizonyult – a Veszprém melletti Jutasra került, az al-tisztképző iskolába, ahol nagyon szigorú és alapos kiképzésen esett át. Így tették őket alkalmassá, hogy mint kiképzők, nevelők és fontos beosztásokat ellátók a hadsereg gerincét alkossák. A köztudatban, a katonaviselt civilek előtt a jutasi jelző a vasfegyelem és az agresszivitás jelzője lett. Katonai értékükre jellemző, hogy 1945. után, az újjászervezett hadseregben nem egy jutasi került vezető beosztásba, mint tiszt –, s talán ők mentették át azokat a módszereket is, amelyek a két háború közötti magyar hadseregben a közkatona életét megkeserítették.

Ilyen jutasi-jelölt szakaszvezetőt kaptunk szakaszparancsnoknak mi is Esztergomtáborban – a karpaszományosokat nem szívlelő – Hornyák Imre személyében. Angyalföldi fiú volt. Amikor leraktuk a ládánkat, kibújtunk a menetfelszerelésből, összehívott bennünket a hatalmas helyiség közepére, bemutatkozásra. Itt közölte, hogy ő, „Hornyák szakaszvezető úr” lesz a mi szakaszparancsnokunk. Vegyük tudomásul, hogy ő nem szereti a karpaszományosokat. A karpaszományosok sosem lesznek igazi katonák, ők mindig „csokoládékatonák, karácsonyfadíszek” maradnak.

Ez volt a bemutatkozás, és az, aki ettől a perctől kezdve nem tudta a következő napokat sportszerűen felfogni, aki az emberi önbecsülést ért sértéseket, megaláztatásokat komolyan vette, válságos lelkiállapotba kerülhetett, az öngyilkosság szándéka is megfogalmazódhatott benne. Ezek az esztergomtábori első napok engem nem értek váratlanul. Gyermekkorom óta többé-kevésbé mindig kapcsolatban voltam a laktanyai élettel. Ismertem a magasabb rangúaknak az alacsonyabbakkal szemben rendelkezésre álló kellemetlenkedési lehetőségeit, és főként azokat az indulatokat, amelyeket a magasabb rangú félműveltek éreztek az iskolázottakkal szemben. Így Hornyák szakaszvezető sem tudott nekem újat mondani.

Abban az évben már májusban is rekkenő meleg volt. Valamelyest enyhített a helyzeten, hogy a tábor raktárából a posztó egyenruha helyett zsávolyból készült gyakorlóruhát kaptunk, de ennek ellenére dőlt rólunk a veríték, miközben a tábor hátsó kerítésénél kezdődő Strázsa-hegyet rohamoztuk. A hegy teteje felé támadás közben vezényelt „Ülj le!”, vagy a lefelé jövet elhangzó „Feküdj!” teljesíthetlensége mindig indoka volt a büntetésnek. Ha a táborba vonuláskor az alig lézengő karpaszományosok torkából nem hangzott elég „ércesen” a nóta, ha a „Repülő!” vezérszóra az útszéli árokba vetődő karpaszományos nem tartotta célra a nála lévő puskát – hogy a „meggyomag”-nak nevezett lövedéke éppen eltalálja az ellenséges pilótát –, jött a következő vezérszó: „Lőállás az útszéli fákon!” Az orvos karpaszományosok napról-napra fogytak, már az első hét végére mindenki egy lyukkal szorosabbra húzhatta derékszíját.

Vannay főhadnagy, a századparancsnokunk, csak kivételesen élt a fegyelmezés eszközével: általában elfogadható indokok alapján. Az elviselhetetlennek tűnő, idegenlégiós stílusra emlékeztető fegyelmezésre csak a foglalkozás után került sor, amikor ő már hazament a tábor másik oldalán lévő tiszti lakások egyikébe, s csak Hornyák szakaszvezető maradt velünk.

Hornyák szakaszvezető, mint a tábor többi tisztese, a foglalkozás után nem tudott mit csinálni: a tábort elhagyni nem találta érdemesnek, mivel a táboron belül is talált „szórakozás”-t. Általában a gyakorlatról való bevonulás után – amikor a hőségtől és

fáradtságtól tántorgó karpaszományosok a barakkba lépve alig várták, hogy lesze-reljenek és pihenjenek – ő fürdőnadrágra vetkőzve leült egy székre, lábát egy lavór vízben áztatva ugráltatott tovább bennünket. Ilyenkor jött a „békaügetés” – előre-nyújtott karokkal – körbe a teremben, esetleg katonaládával terhelt. A vacsorára hívó kürtszó volt ilyenkor a megváltás.

Azalatt a négy és fél hónap alatt, a katonai szolgálat idején fel sem merült bennünk a gondolat, hogy étkezdében, asztalnál is lehet étkezni. A konyha előtt, az udvaron a legénység szakaszok szerint sorakozott, és a konyha ajtaja elé, az udvarra kitett kondérokba merték a szakácsok csajkába az ételt. A levesért és második fogásért, ha volt, kétszer álltunk sorba. A kenyeret – a kiváló szójás kenyeret – es-ténként a körletben kaptuk meg, miután a szolgálatban lévő ügyeletes – két vállal-kozóval egy pokrócban – elhozta a konyháról.

A vacsora, amely általában csak egy fogásból állt, az orvos karpaszományosok-nak újabb megpróbáltatást jelenthetett, ha Hornyák szakvezetőnek olyan hangulata támadt. A telt csajkával ilyenkor vissza kellett térni a barakkba, és tartalmát a ládán ülve elfogyasztani, esetleg a láda tetején guggolva a földre tett csajkából kanalazni. Az ügyetlenkedők váltották ki azután a választékos szidalmat: „A fene egye meg önökben a csontot, jobban mondván a velőt stb.”. Ilyenkor hallottuk először emle-getni a budapesti Margit körutát, az ott lévő katonai bíróságot és fegyházat. Hornyák szakaszvezető állandóan hadbíróssággal fenyegetett bennünket a legki-sebb mulasztásért is – amit mi persze nem vettünk komolyan. A „Margit körút” nekünk nem volt félelmes – mint a történelem folyamán sajnos sokaknak, akiknek életük tragédiáját jelentette.

Az esztergomtábori katonáskodásunk idejére esett az „ezrednap”, amelyet má-jus utolsó vasárnapján, a „hősök-napja”-n rendezett a zászlóaljparancsnokság. A templomban tartott szentmisével kezdődött, majd díszszemlére sorakozott fel a zászlóalj a tábor hatalmas udvarán. Ekkor tettük le mi karpaszományosok is a ka-tonai esküt, felesküdvén a legfőbb-hadúr, vitéz nagybányai Horthy Miklós kor-mányzó őfőméltóságára. Feljavított ebédet kaptunk, estére pedig a tiszti étkezdé-ben tartott ezrednapi bálra bennünket, orvos karpaszományosokat is meghívtak.

Mi karpaszományosok néhányan felvettük az extra egyenruhánkat, és a bálte-remben először illedelmesen ácsorogtunk a terem szélén, néztük a fiatal tiszti asszonyok és a meghívott lányok táncát a zászlóalj tisztjeivel. Aztán Vannay fő-hadnagy biztatására a még ülő hölgyeket kértük fel, majd egyre jobban belemele-gedtünk a táncba. Végül is jól éreztük magunkat. A fiatal tisztiek is beszédbe ele-gyedtek velünk, sőt biztatásukra lekértük azokat, akiket az előbb vittek el mellőlük, hogy azután ők tőlünk újból felkérhessék. Kellemes emléket hagyott bennünk az ezrednapi bál, és csakhamar vége szakadt a Hornyák uralomnak is.

Az első engedélyezett kimenő eseményei okozták a szakasz életében a rég re-mélt változást. Miután mindenki kielégítően tudott tisztelni, ismerte a feljebbva-lóval való találkozás minden szabályát, az utcai viselkedés előírásait, valamint betéve tudta, hogy Budapest területén melyik vendéglőbe, kocsmába, cukrászdába nem léphet be tiszt és karpaszományos – a szolgálatot teljesítők kivételével –, min-denki megkapta az első eltávozási engedélyt a szombat reggeli kihallgatáson. Szombat déltől vasárnap éjfélig.

Nagy készülődés folyt az orvos karpaszományos barakkjában. Kevés kivétellel mindenki az extra egyenruháját öltötte fel, ami megfelelt a tiszti szalonöltözetnek: fekete szalonnadrág, cügos fekete cipő, keki színű, kamgarn zubbony, amin a mi esetünkben még a gyalogsági zöld hajtóka és hasonló színű karpaszomány is volt. Extra keki színű sapka, fehér kesztyű egészítette ki az öltözéket, de nem hiányzott az extra derékszíj sem – szuronnyal. Minden katona a laktanyán és a lakásán kívül köteles volt önvédelmi oldalfegyvert hordani.

A délutáni első vonattal készültünk Budapestre. Néhányan, akik előbb elkészültünk, ebéd után azonnal kiléptünk a táborból és előre sétáltunk Dorogra, hogy ott várjunk és szálljunk fel a budapesti vonatra. Élveztük a táboron kívüli szabadságot, sétáltunk Dorog – távolról sem szórakoztató – utcáin. Amikor a vonat megérkezett, csodálkozva konstatáltuk, hogy egyetlen társunk sincs rajta. Nem tudtuk, mire véljük a dolgot, de a várható budapesti órák nem engedtek sok töprengést.

Amikor másnap visszatértünk a táborba, akkor derült ki, hogy Hornyák szakaszvezető a vonat indulása előtt néhány perccel megjelent az állomáson, a magunk mögött hagyott körlet rendetlenségére hivatkozva, visszavezette a szakaszt a táborba, majd nekiállította őket a tábor közepén álló latrinák takarításának is.

Ez a tette szabadított meg bennünket tőle, mert amikor a zászlóalj parancsnokság tudomására jutott az eset, Hornyák szakaszvezetőt azonnal áthelyezték egy másik századhoz. A latrina-takarítás után csak kevesen utaztak el a következő vonattal Budapestre. Az érzékenyebb idegzetűek a két napot elkeseredett állapotban töltötték a barakkban, vagy a Strázsa oldalán.

A tábori élet megpróbáltatásai teljesen lefoglalták érdeklődésünket, a külvilág történései alig jutottak el tudatunkig. Beszélgetéseink során csak a mindennapok problémáival törődtünk. Nem emlékszem például arra, hogy a háború lehetősége egyszer is elhangzott volna közöttünk. A napok egyhangúsága, a reménytelenség teljesen eltompított bennünket a külvilág dolgai felé; de egy-két figyelemre méltó momentum azért feltűnt a magyar hadsereg egészében, ami elgondolkodtató volt.

A mi táborunk szomszédos volt a gyorsan mozgó ezred táboráival. A gyorsan mozgó alakulatok a huszárság világoskék hajtókáját viselték, mivel a lovasság is ide tartozott a hadrendi szervezet szerint. A kerékpárosok, akik az ezred nagyobbik részét alkották, gyakran karikáztak el mellettünk. Az ezred részét képezték a páncélosok is. A páncélautókon kívül harckocsikat is láttunk a Strázsa tövében – és ezek a harckocsik eszembe juttatták az első magyar „harckocsi”-t, amelyet még Debrecenben láttam 1934-ben.

A harmincas évek elején a magyar hadsereg még mindig a trianoni békediktátum megkötését nyögte, s egyszerű kézfegyvereken kívül alig rendelkezett más, komolyabb tüzérővel. Ilyen körülmények között került Debrecenben megrendezésre a Nagyerdei Stadionban egy honvédelmi-nap. A stadion teljesen megtelt lelátói előtt, a fűvön a debreceni Hajdú-gyalogezred néhány egysége mutatott be harci jeleneteket. A gyalogsági harc közepette egyszer csak megjelent egy „harckocsi”, amely „bátran” vezette a mögötte gyülekező gyalogságot az ellenség állásai felé. A „harc” hevében egy váratlan fordulatnál megbillent a „harckocsi” karosszériája és alóla előtűnt a Delka cipőüzlet kis teherautója.

A negyvenes évek elején a magyar hadsereg az olasz gyártmányú (Ansaldo) kis harckocsikkal volt felszerelve. A kis, könnyű, gyenge alkotmány, ha belement egy mélyebb árokba – ott az esztergomtábori terepen –, egyedül nem tudott kijönni – amint azt gyakran mi is láttuk. Ilyenkor nagy csörömpöléssel egy nagyobb harckocsi jelent meg a gyorsan mozgó tábor felől, amely egyetlen lendülettel, könnyedén húzta ki a vontatókötél végére csatlakoztatott kis Ansaldo-t. Kiderült, hogy ez a harckocsi a Magyarországra menekült, felségjeleitől megfosztott lengyel harckocsik egyike volt. A filmhíradók egyébként ezekben a hónapokban mutatták be az új német harckocsit, a Tigrist, amely sértetlenül volt képes áttörni a kisebb téglalapületeken is.

Hornyák után egy emberségesebb szakaszvezető, Gasszior lett az orvos karpaszományos szakasz parancsnoka. Ezzel a társaság hangulata is javult. Azok, akik az idegösszeroppanás és a fizikai összeomlás határára jutottak, lassan összeszedték magukat. Addigra normalizálódott a karpaszományos szakasz élete, amikor a napi parancsban felolvasták, hogy engem áthelyeznek a kolozsvári 27. gyalogezred II. zászlóaljához. Ezt már vártam, mert apám a bevonulásom előtt megtette a lépéseket, hogy Kolozsvárra kerüljek, ahol ő a IX. hadtestparancsnokságon teljesített szolgálatot.

1941. június 7-én, szombaton indultam el Esztergomtáborból Budapestre, hogy a Ferenc József laktanyában leadjam az ott vételezett kincstári holmit. Budapesten a Ráday utcai kollégiumban szálltam meg, és mint „vén obsitos” meséltem el az esztergomtábori katonaélményeimet.

Katonaládámmal és a laktanyában visszakapott civil ruhámban vonattal utaztam Kolozsvárra. Miután a szüleim Tompa Mihály utcai lakásában kipihentem az utazás fáradalmait, beszámoltam az elmúlt hetek történéseiről, jelentkeztem a Honvéd utcában – a Nemzeti Színházon és görögkeleti bazilikán túl – a 27. gyalogezred II. zászlóaljának laktanyájában, Bohéza alezredes zászlóaljparancsnoknál. Román származású, jóindulatú ember volt, akit mindenki kedvelt. Jelentkezésem után Gáspár Dániel százados századához irányított, ahol a kolozsvári egyetem néhány hasonlóan harmadévet végzett karpaszományosát találtam, akiket szintén négy és fél hónapos alapkiképzésre hívtak be.

A kis karpaszományos csoport egyik vezéralakja Balogh Ernő volt: alacsony, szőke, jókedvű fiú, aki elsősorban humorérzékével tűnt ki a társaságból. A másik jellegzetes figura Kelemen Attila volt: magas, kispórtolt alak, akit irigyelhettünk, mert, mint kiváló úszót, gyakran elengedték a versenyekre. A nehéz menetgyakorlatokon gyakran vette át a gyengébb fizikumú katonáktól a golyószórót. A cingár, vörös hajú Gyergyay Árpád, a fényképezés mellett a kopaszodás örök problémájával foglalkozott: elsősorban saját érdekében. Az akkurátus Győr bíró mellett három román fiú is tartozott a csoportba: Gerasin, Vlajk és Vermes.

A hatalmas sárga laktanyaépület második emeletén, a sarokban volt az orvos karpaszományosok szobája, ahol Soós szakaszvezető volt a szobaparancsnok. Kolozsváron más szellem uralkodott a zászlóaljon belül, mint Esztergomtáborban. Ez a zászlóalj tavasszal részt vett a Délvidék megszállásában. A raktárból én is olyan sapkát kaptam, amelyet a sapkarózsa mögött egy lövedék ütött át. A harcok résztvevői, az idősebb katonák elmondták, hogy az előrenyomulás alkalmával nem egy tiszt, vagy altiszt holttestét látták, akik hátulról kapták a golyót, nem az ellenség

felől. Ezek az esetek meggondolásra készítették a legénységgel szemben esetenként kegyetlenkedő tiszteket és altiszteket.

Soós szakaszvezetővel jól kijöttünk: ő nem gyűlölte a karpaszományosokat. Velünk szemben csak ritkán emelte fel a hangját. Például olyankor, amikor a szobában véletlenül kinyitotta a kályha alsó ajtaját, s abból nagymennyiségű, beletömött szemét hullott ki. Kiszórta a többit is, és nekünk a fogkeféinkkel kellett összeperni. Szombatonként, ebéd után szótlanul tett egy gyufásdobozt a szoba közepére –, és mi tudtuk, hogy addig nincs eltávozás, amíg a vaságyunkon (mert itt ágyunk volt) a szalmazsák nem olyan „sarkos”, mint a gyufásdoboz. Seprűnyéllel alakítottuk ki a szalmazsák négy sarkát szabályos téglafomára, és még egyszer belenéztünk a puskáink csövébe, hogy elég fényes-e.

Gáspár Dániel százados, akit Balogh Ernő után mi is „szépszavú Dan”-nak nevezünk magunk között, közel mázsás súlyával és hatalmas hangjával kedélyesen lovagolt a század előtt, s bennünket, karpaszományosokat tulajdonképpen kedvelt. Itt az alacsony létszámunk miatt nem alkottunk külön egységet, hanem a századtörzshöz tartoztunk. Menetgyakorlatok alkalmával azonban a század egyes rajaiba nyertünk beosztást, és ugyanúgy cipeltük a puskáink mellett a nehézpuskát, vagy a golyószórót, mint a raj többi tagja. Amikor azonban a század alaki-, vagy harcászati gyakorlatot végzett, Gáspár százados gyakran maga mellé rendelt bennünket, és a szolgálati-, vagy a harcászati-szabályzat ismertetését végezte nekünk. A századhoz beosztott karpaszományos őrmester és a zászlósok viszont alig álltak szóba velünk.

Itt az élet barátságosabb volt, mint Esztergomtáborban, Azok a kis kellemetlenségek, amiket a laktanya ügyeletes tisztje, különösen a hírhedt Fodor hadnagy, vagy a tiszthelyettesek szereztek nekünk, ha történetesen laktanyaafogságban voltunk, könnyen elviselhetők voltak, sőt néha szórakoztatók: kúrtszóra gyülekeztünk a kapuőrségnél, majd a laktanyaügyeletes altiszt parancsára tíz perc múlva kifordított menet öltözetben, máskor öt perc múlva fehér bakancsszíjjal sorakoztunk újból. Egyébként vacsora után a kintinban töltöttük az időnket, ha nem voltunk eltávozáson a városban. Ilyenkor franciakrémest ettünk és vermutot ittunk.

Természetesen komolyabb italozásról szó sem lehetett.

A karpaszományos társakkal folytatott beszélgetések és viták ott Erdélyben igazolták azt, hogy a visszacsatolt területek magyarjai és az anyaországi „ejtőernyősök” mentalitása között milyen nagy különbség van. Kiderült, hogy az erdélyi magyarok mást vártak. Az anyaországiak minden igyekezetük ellenére sem tudták szimpatikussá tenni magukat. Legnagyobb ellentét a demokrácia megélésében volt: úgy tűnt, az erdélyi fiatalok jobban megélik a demokráciát, mint az anyaországiak. Itt a magyar-román ellentét egységesebbé tette a magyarságot. A kisebbségi sors különben is magasabb műveltségi szintre szorította őket: az ősi kulturális hagyományok, a népművészetek és a népviseletek ápolása, s főként a könyv tisztelete magyarságuk védelmét jelentette. Ugyanakkor értetlenül néztek rám, amikor szóvá tettem az operaelőadás második sorában ülő nézőnek pulóver-viseletét.

Külön élvezet volt számomra jóízű beszédüket hallani. Szókincsük, meglepő fordulataik és szóképek gazdagsága, szokatlan, plasztikus szavaik hallatlanul kifejezővé tették beszédüket. Feltűnően rövid mondatokban az anyaországi komplikált szöveg helyett. Beszédükben kevés volt a névelő, az igekötők, valamint az „és” helyett

inkább csak „s” hangzott. A beszéd hangsúlya – amikor ismerősnek tűnt – az Alföldön és a szilágysági rokonaimnál megszokott magánhangzóejtésre emlékeztetett, ugyanakkor idegennek is tűnt a román nyelvből átvett mondatvégi felvitt hangsúly, a latin nyelvből átvett szavak c-betűinek cs-ként való ejtése miatt, ami lággyá és kissé éneklővé tette a hanghordozásukat.

Kolozsváron egyetlen társaságom a katonacimborák voltak, mert egyébként a városban nem ismertem senkit. Közben a lakásban is egyedül maradtam, mert apámat Tusnád-fürdőre vezényelték, ahol egy tartalékos tiszti tanfolyam vezetője lett, s anyám is vele ment. Így az eltávozások alkalmával egyedül tettem nagy sétákat és sokat olvastam. Néha Balogh Ernővel csináltunk közös programot. Legemlékezetesebb egy antibolsevista kiállítás megtekintése volt, ahol a GPU kínzókamráit, kínzó módszereit mutatták be.

Csakhamar jelentkezett a „történelem”. Az 1939. évi IV. törvénycikk végrehajtása kapcsán, mint jövőendő tartalékos tisztnek, nekünk is igazolni kellett árszármazásunkat. Én könnyű helyzetben voltam, mert apám hasonló kötelezettségnek eleget téve összegyűjtötte az erre vonatkozó születési anyakönyvi kivonatokat, amelyek nekem is megfeleltek. A „történelem” másik jelentkezéséről az első pillanatban nem hittük, hogy életünk milyen tragikus meghatározója lesz.

1941. június 22-én, vasárnap, ragyogó időben a kolozsvári egyetemi park strandján napoztam, amikor a déli harangszó előtt a hangosbemondó közvetítette a rádió rendkívüli adását: hajnalban a Német Birodalom és a Szovjetunió között kibört a háború. A támadást a német csapatok indították a román és finn erők részvételével.

Ennek a háborúnak a lehetőségét már hetek óta latolgatta a közvélemény, de akik olvasták Hitler *Mein Kampf* című könyvét, fölényesen elutasították a lehetőséget: abban Hitler leírta, hogy Németországnak nem szabad egy időben nyugaton és keleten háborúba bocsátkoznia. Az ellenvetés viszont az volt, hogy a németek nyugaton a franciák lerohanásával befejezték a nyugati hadműveleteket, s minden erejüket kelet felé fordíthatják az ukrajnai gabonaföldek és a kaukázusi olajkútak birtoklásáért.

Úgy tűnt, Hitler az időt alkalmasnak találta ahhoz, hogy a szokásos villámháborúval rövid idő alatt térdre kényszerítse a meg nem támadási szerződéssel elaltatott figyelmű Szovjetuniót. Sokan úgy sejtették – főként az első napok sikerei után –, hogy most is villámháború lesz, s a szinte ellenállás nélkül kelet felé előretörő német hadsereg két hét alatt Moszkvába ér. „Nem a szovjet hadsereget, hanem a távolságot kell csak legyőzni.”

Környezetemben mindenki reménykedett, hogy Magyarország kimarad ebből a háborúból. Bennünket nem lehet belekényszeríteni, hiszen nekünk semmi követelésünk sincs a Szovjetunióval szemben.

Amikor azonban június 24-én Magyarország megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, rossz sejtések kezdtek lábra kapni, a remények kezdtek foszladozni. Mindenki érezte, hogy az ország távoli jövőjét illetően is döntő napokat élünk át. A történelem utólag igazolta a nemzet aggodalmát. De a háború után kiderült az is, hogy azokban a napokban egy lelkiismeretlen manőver történt a magyar diplomácia részéről: nemcsak a közvélemény, de állítólag az ország vezetői

sem értesültek arról a nyilatkozatról, amit a Szovjetunió külügyi-népbiztosa június 23-án tett Moszkvában a moszkvai magyar követ elé. Az elsikkasztott nyilatkozat arról szólt, hogy a Szovjetuniónak nincs támadási szándéka Magyarország ellen: nem ellenzi, hogy megvalósultak a magyar területi igények Romániával szemben, és ezt a jövőben sem észrevételezi.

A szovjet nyilatkozat – egy szabotázs következtében – válasz nélkül maradt. A nyilatkozat ismeretében pedig talán az ország vezetői másképpen reagálnak a június 26-án történetekre, amikor – a híradások szerint – szovjet gépek bombázták Kassát, Munkácsot és Rahót. A nyilatkozat ismeretében nyilván felerősödtek volna azok a suttogó hangok az országban, amelyek a következő napokban úgy tudták, hogy provokáció történt, a szovjet felségjelű gépek német harci gépek (más verziók szerint román gépek) voltak.

Június 27-én Magyarország is belépett a németek oldalán a támadó háborúba. A vonakodó országot a német hadviselés így állította csatasorba maga mellé, ezzel a – nyilván német intencióra történt – diplomáciai árulással. A magyar gyorsan mozgó alakulatok támadása a Kárpátokon át július 1-én indult meg, és szinte ellenállás nélkül haladt kelet felé. Ezek a sikerek engem, az esztergomtábori gyorsan mozgó alakulattal kapcsolatos tapasztalataim alapján, nem kis csodálkozással töltöttek el.

A háború az elrendelt elsötétítésen túl másban is megváltoztatta az életünket. A kapuügyeletesek a szolgálat idejére látcsövet kaptak, és minden – a város felett elhaladó – repülőgép adatait fel kellett jegyezniük. Észrevehetően feszesebb lett a század harci kiképzése. A város Hochstadt városrészén át a város széli gyakorlótérre kijutva keményebbek lettek a gyakorlatok.

Szinte hetenként jártunk Szászfenesre, éleslövészetre.

Már július közepe volt, amikor szüleim Tusnád-fürdőről hazaérkeztek. Apám akkor szabadságot vett ki, én is Bohéza alezredestől zászlóalj kihallgatáson szabadságot kértem és kaptam. Így hárman indultunk el Szilágyba, rokoni látogatásra. Az én szabadságom alatt jelentős esemény történt a zászlóalj életében, nevezetesen az, hogy néhánynapos „háborút” viseltek a románok ellen.

Az új országhatár nem messze Kolozsvártól délre húzódott, és a Tordára vezető országutat egy olyan lejtős ponton keresztezte, ahol járművekkal a sorompó előtt alig lehetett megállni. A magyar-román határügyi bizottság ezért néhány száz méterrel román területre helyezte át a határt, ahol a sorompó vízszintes területre esett. Ennek megfelelően a határköveket is új helyre, román területre helyezték. Éjszaka a románok kiásták a határköveket és előbbi helyükre ásták vissza. „Többet egy barátját sem!” volt abban az időben a román hazafiak jelszava.

A határköveket nappal ismét az új helyükre tették vissza: éjszaka megint visszakerültek. Ebből a határkö-ügyből végül is az lett, hogy a határ két oldalán zászlóaljnyi erők vonultak fel egymással szemben, a két németekkel szövetséges hadseregből!

A csapatok beásták magukat. A magyar oldalon természetesen az én kolozsvári zászlóaljam volt. Az időnkénti lövöldözés eredményként egy román tábornokot halálos találat ért. Az összeülő határügyi bizottság azután elsimította a dolgot, a mi zászlóaljunk is visszatért a laktanyába amire én a szabadságról megérkeztem.

A szabadságom után már könnyebb volt a kolozsvári életem.

Amikor a laktanyából kimenőre mehettem, szüleimet találtam a Tompa Mihály utcai lakásban, s már nem voltam egyedül. Apámmal nagy politikai, háborús beszélgetéseket folytattunk, s tulajdonképpen mindketten optimistán néztünk a jövőbe. Az egész országot elborító lelkes hangulat kerített hatalmába bennünket is, amit az ország területi gyarapodása, néhol az ezeréves határok birtoklása idézett elő.

A város egy-két részét a katonaélet tette emlékezetessé. A Házsongárdi temetőhöz vezető utcák meredekségét akkor ismertem meg igazán, amikor a városon áthaladó német sebesültszállító vonatból letett halott német katonák katonai tiszteletadással történő eltemetésére került sor. Ha mi adtuk a díszszakaszt, az egyetemi klinikák melletti hullaházból az emelkedő úton végig, lassú díszlépésben haladtunk a temetőbe, a sírgödörig. A meredek úton való díszmenet nem könnyű dolog. A földnek „remegni” kellett a bakancsaink alatt, nehogy azt higgyék a civilek, hogy „lopni megyünk”, szólt a szakaszvezető utasítása.

A Fellegvár körüli utcákat, a villanegyedet Balogh Ernő mutatta meg, ahol a családi házuk állt. Megálltunk az előtt a raktár előtt, amelynek feltörésére az egyik éjszaka egy részeg német őrmester őt akarta kényszeríteni. Az oldalának szegezett revolver csöve előtt is igyekezett hangsúlyozni a felnyitás következményét, mert nemcsak a német, de ő is tudta, hogy az elsötétítés alatt végzett fosztogatásért hadbírótság és főbelövés jár. Végül egy közeledő német járőr mentette meg a helyzetet, mivel így mindketten gyorsan eltűntek a helyszínről.

Augusztus közepe táján századunk Kolozsvárból nyugat felé indult el azon az úton, amely a Királyhágón át Nagyváradra vezet. Végcélunk Bánffyhunyard volt. A közel ötven kilométeres távolság kétharmadát folyamatos gyalogmenetben az országúton, hátunkon a teljes menetszereléssel tettük meg. Alkonyat táján értünk Sztánára, ahol az előreküldött szállásosok mindent rendben előkészítettek.

A falu lakossága örömmel fogadott és a bíró a századparancsnokot, a helyettesét és bennünket, karpaszományosokat vacsorára látott vendégül. A vacsora fő slágere a jellegzetes erdélyi étel, a kürtöskalács volt. Vacsora után a falu egyik nagy termébe vonultunk át, ahol a század tiszteletére bált rendeztek. A földes helyiséget petróleumlámpa világította meg. A cigányzenekar nemcsak csárdást, de divatos táncszámokat is játszott. Hajnalig táncoltunk volna, de fél négykor mégiscsak abba kellett hagyni a bált, mert négykor fújta a kürtös az ébresztőt.

Alvás nélkül vettük magunkra a menetszerelés nehéz terhét, amikor sorakozót fújta a kürtös a gyors reggeli után. Most már gyakorlatozva, szökdelve, támadást imitálva haladtunk a még tizenöt kilométerre lévő Bánffyhunyard felé.

Végül is szemetelő esőben, halálosan fáradtan – de természetesen érces nótaszóval – érkeztünk be Bánffyhunyardra. Az előző napi menetelés, az áttáncolt éjszaka, a délelőtti megerőltető gyakorlat után alig vártuk, hogy a szálásunkon lerogyhassunk. Tudtuk, hogy kétnapos pihenő vár ránk. Az egyik nap Szent István napja volt.

Már éppen elhangzott az „Oszolj!” vezényszó az eligazítás után, amikor a századírnök rohanva érkezett Gáspár századoshoz. Távmondattal érkezett Kolozsvárról: a század erőltetett menetben azonnal induljon vissza! A menetszerelésünk mellett ettük meg a csajkából az ebédet, és félóra múlva már útban voltunk Kolozsvár felé. Mondani sem kell, hogy milyen hangulatban és fizikai állapotban.

Az országúton haladtunk most is. Elöl Gáspár százados hatalmas, erős lován, az oszlop végén pedig a két anyagot szállító szekér és a mozgókonyha, a „gulyáságyú”.

A két nap fáradalmi, a párás, meleg időjárás következtében már pár órai menetelés után a súlyos fáradtság jelei mutatkoztak a századon. A kemény burkolatú, emelkedőkkel és lejtőkkel tarkított országúton a vasalt bakancsban való menetelés csakhamar a század tekintélyes részénél lábfeltörést okozott. Hiába volt az első kilométerek után a „Kapcát igazíts!” vezényszó néhány perces pihenővel. Már senki sem erőltette az éneklést, a lépéstartást.

A jobb fizikumúak a gyengébbektől átvették a nehéz puskát, de az átázott szerelvény így is súlyos maradt. Mint az alvajáró, halálos fáradtságban, szinte öntudatlanul haladtunk előre.

Az óránkénti ötperces pihenő alatt, mint egy darab fa, vágódtunk végig az árokparton. Az ebéd alatti pihenő alig javított a helyzeten.

Alkonyatkor végre megérkeztünk abba a kis faluba, ahol az előre küldött szállásosok éjszakai szállást biztosítottak a század részére. Az „Oszolj!” után a kuktánál lábat mostunk. A hideg víz jól hűsítette az átforrósodott, feltört lábakat. Mielőtt újból felhúztuk a bakancsot, faggyúval jól bekentük elsősorban a talpukat és a sarkukat. A kúrtszóra nem sokan sorakoztak a vacsorához. A házigazdától vettünk egy liter bivalytejet a csajkánkba. A sűrű, szinte tejszínszerű tej bőven pótolta a kalóriaigényünket. Miután megittuk, vetkőzés nélkül, szótlanul zuhantunk a szénapadlás illatos szénájába.

Mély álmunkból az ébresztő kúrtszó riasztott fel, és tagjaink alig engedelmeskedtek. Rövid mosakodás után gyors reggeli következett, s már indultunk is tovább a végtelennek látszó országúton, kelet felé. A feltört lábak, az alig kipihent fáradtság néhány óra múlva súlyos helyzetet teremtett.

Az egyik román karpaszományos, Gerasin összeesett, és az út hátralévő részét az egyik szekér tetején tette meg.

A délutáni órákról, az út utolsó szakaszáról már alig volt emlékünks. Kolozsvár előtt egy félóra pihenőt kaptunk. A lehetőség szerint összeszedtük magunkat, megigazítottuk felszerelésünket, és nótaszóval, „délcegen” vonultunk be alkonyatkor a laktanya kapuján. Gerasint azonnal kórházba szállították, ahol napokig súlyos állapotban volt. Csak a leszerelés előtt jött onnan ki.

A századnak erőltetett menetben való visszarendelésére egy újabb határincidens adott okot, amely súlyosabbnak indult, mint a hetekkel előbbi, de végül ez is megoldódott tárgyalásokkal.

Az ukrajnai harcterről közben állandóan érkeztek a jobbnál-jobb hírek – bár lassan kiderült, hogy a magyar csapatok előrenyomulása egyre nagyobb harcok és veszteségek árán valósul meg. Úgy tűnt, hogy a váratlan támadás meglepte a Szovjetuniót, de lassan összeszedi magát. Kerülő úton, apámtól azután más értesüléseim is lettek, amelyek nem mindig feleltek meg a hírlapok és a rádió jelentéseinek.

A magyar gyorsan mozgó hadtest felszerelése a hasonló német csapatokhoz viszonyítva siralmas volt. A gépkocsiállomány vegyes, nagyrészt behívott civil járművekből állt. Az alkatrész-utánpótlás megoldatlansága miatt cserére lehetőség nem volt, így a meghibásodott járművek használhatatlanná váltak. A kerékpáros alakulatok a kerékpárgumi-hiány miatt mozgásképtelenek lettek. Amint távolodott az arcvonala a Kárpátoktól, úgy vált egyre nehezebbé s bizonytalanabbá az utánpótlás. Egyedüli mozgóképes alakulatok egyelőre a huszárok voltak. Az Ansaldo

harckocsik nevetségessége a szovjet tankokkal szemben már a kezdet kezdetén nyilvánvalóvá vált.

A legnagyobb hiányt azonban a harcoló alakulatoknál a géppisztolyok okozták. Nekünk is csak mutatóba adtak a kezünkbe egyet-egyét. A géppisztoly abban az időben nem alkotta a magyar katona általános felszerelését – kivéve a tábori csendőrséget! A könnyű géppisztoly tűzereje a nehéz gyalogsági fegyver tűzkészségével szemben egyértelműen jobb volt.

A harctéren a magyar csapatok kapcsolatba kerültek a román alakulatokkal is, amelyek harci értéke, a jobb felszerelés ellenére is, elmaradt a magyaroké mögött. A magyar virtus az övékkel szemben töltötte csak el büszkeséggel az országot! A német katonákról most is a lengyel és nyugat-európai harcokban megszokott hírek érkeztek.

Különösen érdekes volt és tanulságos egy főhadnagy elbeszélése, aki a gyorsan mozgó hadtest egyik gépkocsizó alakulatával indult a frontra. Könnyű sebesülés után betegszabadságát töltötte egy kolozsvári rokoncsaládnál. Amikor annak idején a Kárpátokon átvonultak, nagyrészt behívott, civil teherautókkal, a hágók legmagasabb pontján a forgalomirányítók minden gépkocsihoz odamentek és kötelezték a gépkocsivezetőt, hogy kettes sebességgel haladjon tovább, amíg a szerpentin le nem ér a völgybe. A fékek rossz állapota miatt csak a motorfék akadályozhatta meg a balesetet. Nem egy fegyelmezetlen gépkocsivezető, vagy önkényeskedő kocsiparancsnok már a felvonulásnak ebben a szakaszában sok teherautó és gépkocsizó katona elvesztését okozta.

A sokféle civil gépkocsi alkatrészpótlásában a németek sem tudtak segíteni – mesélte a főhadnagy –, és a kerékpáros alakulatok a gumihány miatt használhatatlanná vált kerékpárjukat csak a szerelvényük szállítására, maguk mellett tolva, tudták hasznosítani. Amint múltak a hetek, a lovasság is egyre inkább a többiek sorsára jutott és gyaloglásra kényszerült. A lóállomány nemcsak a harci cselekmények, de a nagy igénybevétel miatt is pusztult.

A helyzetet még csak nehezítette a partizánok tevékenysége, amely szinte az első perctől kezdve végigkísérte a harcoló alakulatokat, főként mélyen a front mögötti területeken. Ez a tevékenység elsősorban a lemaradt, kisebb alakulatokat sújtotta. Ez a főhadnagy hozott hírt Csanády százados (gyerekkorom Pali bácsija) tragédiájáról. Mint egy partizánvadász egység parancsnoka, már az első feladat végrehajtásánál elesett: alakulata élén lovon(?) haladva a partizánok első célpontja volt. A lovasság a második világháborúban már korszerűtlen fegyvernem lett. Nemcsak a német harckocsik ellen (?) bevetett lengyel lovasság, de a partizánveszélyes területeken minden lovas.

Amikor katonáskodásom utolsó hónapjába léptünk, a századot Bonchidára helyezték ki két hétre. Zuhogó esőben, teljes menetfelszereléssel indultunk el, és Bohéza zászlóaljparancsnok dorgálást is kapott, hogy olyan időjárási körülmények között indította el a századot, amikor több kár keletkezett anyagban és emberben, mint amennyi haszonnal járt a gyakorlat. Mi pedig teljesen átázva és a hűvösre fordult időben dideregve érkeztünk meg Bonchidára, amely mintegy 20–25 kilométerre van észak-keletre Kolozsvártól, a Szamos partján.

Bennünket karpaszományosokat most egyenként osztottak szét a rajokhoz, és külön-külön helyezkedtünk el a falu házainál a csűrökben és pajtákbán. Kizárólag

egészségügyi feladatot láttunk el, menetelés közben cipeltük a hordágyakat. Az én rajom különlegesen mostoha körülmények közé került: a szinte állandóan zuhogó esőben a csűr közepén patakokban folyt át a víz. Ruházatunk csak a test melegétől száradt.

Élelmezésünk az első napokban nem volt valami jó. Útközben sok anyag ment tönkre, így esténként tojást vettünk és kukoricaliszttel dúsított rántottát ettünk még vacsora után. A vendéglőben vermutot ittunk, azzal igyekeztünk felmelegíteni magunkat.

Bonchida nagy falu volt, benne a szép, barokk Bánffy kastéllyal. Az egykor tiszta magyar falu elrománosodott: a kövezetlen utcán előttünk elhaladó szekerek oldalán a táblán Babos, Kovács, Szekeres stb. neveket olvastunk, de a szekér gazdája csak románul tudott. Ennek ellenére barátsággal fogadtak, s itt is bált rendeztek a tiszteletünkre. Itt is földes helyiségben, petróleumlámpa fényében táncoltunk, de nem hajnalig.

Az első hetet töltöttük Bonchidán, amikor megérkezett az orvos karpaszományosok egy részének örvezetővé való előléptetése. A két román fiú, valamint Gerasin a kórházban nem kapott csillagot. Egy csillag birtokában hihetetlenül nagyot léptünk előre a katonai hierarchia lépcsőin: tisztesek lettünk! Felvarrtuk hajtókánkra a csont-csillagot, a „krumpli-virág”-ot, és a „szél már megakadt benne”. Mindennapi eltávozás járt vele.

XI. Londonban (1951)